

***Rotlös* av Tsitsi Dangarembga**

Förordet i den svenska utgåvan från 2003 av *Rotlös* avslutas med att ”romanen är en modern klassiker”. Det stämmer verkligen; den är en av de böcker från Afrika som hamnade bland de 12 främsta när man sammanställde en lista över Afrikas 100 bästa böcker. Romanen fick också Commonwealth Writers’ priset för Afrika 1989. Så det är sannerligen helt i sin ordning att den också finns bland Alla tiders klassiker. Studerar man bokens publiceringshistoria så kan man också ana vad slags roman det är. Tsitsi Dangarembga kunde inte få den publicerad i Zimbabwe när hon 25 år gammal hade skrivit färdig den 1985. Efter flera refuseringsbrev skickade hon den till England där Women’s Press genast gav ut den 1988. Och här i Sverige var det feministiska förlaget Trevi snabba att ge ut den 1990. Det är alltså en bok som främst berättar om kvinnor.

Tsitsi Dangarembga föddes 1959 i Mutoki, i dåvarande Sydrhodesia. När hon var två år flyttade familjen till England, där de blev i 4 år, varför engelska blev hennes första språk. Och hon menar än idag att det är hennes första språk, och shona, det dominerande språket i Zimbabwe, hennes andra. Det lärde hon sig när hon återvände och började skolan i Rhodesia, som landet då hette, sedan Nordrhodesia 1964 hade blivit fritt och bytt namn till Zambia. Samtidigt hade Ian Smith i Sydrhodesia trotsat England och världssamfundet och utropat staten Rhodesia som fritt från kolonialmakten i London. Rhodesia införde ett liknande apartheidssystem som i Sydafrika, och snart inleddes en befrielsekamp, som slutade först 1980 då staten Zimbabwe utropades med Robert Mugabe som dess första och hittills ende president.

Dangarembga läste ett tag i slutet av 70-talet i Cambridge, men återvände strax innan Zimbabwe blev ett majoritetstyrkt land 1980. Hon kom sedan att studera psykologi, arbeta på en reklambyrå och vara med att starta en dramagrupp på universitetet, liksom senare ett produktionsbolag för film. Jämte prosan är det främst drama hon har skrivit. I Berlin har hon också studerat film och gjort flera filmer i Afrika som vunnit priser även de. I Berlin har hon också vid Humboldt universitet arbetat på en avhandling om receptionen av afrikansk film. Numera bor hon återigen i Zimbabwe och är också involverad i landets politik.

Tittar man på receptionen och kritiken av *Rotlös*, så dominerar alltså en feministisk läsning, varför det också bör vara en sådan man främst ägnar sig åt i en klassrumssituation, även om andra mjöligheter finns. En biografisk läsning är inte omöjlig, då romanen betraktas som delvis biografisk.

Det är den vuxna kvinnan Tambudzai som berättar om sin uppväxt, sin resa från flicka till kvinna. Romanens inledningsmening är berömd: ”Jag sörjde inte när min bror dog.” Läsaren får snart reda på varför. Tambu ville gå i skolan, men det var endast pojkar som fick: varför slösa utbildning på flickor som i alla fall bara ska vara underdåniga hustrur, och hursomhelst tar med sig eventuella kunskaper in i en ny familj? Så endast Tambus äldre bror sänds till skolan. När han plötsligt dör får Tambu ersätta honom, eftersom någon annan bror inte finns - därför sörjde hon inte honom. Hon kommer då att bo hos sin farbror Babamukuru, som är familjen Siguakes överhuvud. Han är också rektor i den skola Tambu går och utbildad i England. Tambu delar rum med sin kusin, Nyasha. Nyasha har redan gått i skola i England, varför hon är ”anglifierad”, och

medan Tambu brottas med de patriarkala traditionerna i landet och sin familj, brottas Nyasha också med det faktum att hon inte känner sig hemma i det Rhodesia romanen utspelas i. Hon är rotlös.

Dangarembga har tagit titeln till sin roman från Jean Paul Sartres förord till Frantz Fanons *Jordens fördömda*. I den engelska översättningen står det att ”The status of the ’native’ is a nervous condition introduced and maintained by the settler among colonized people *with their consent*.”¹ Det kursiva är Sartres eget, men det kunde lika väl varit Dangarembga som kursiverat. I mångt handlar *Rotlös* just om det samtycke som de svarta i Rhodesia ger uttryck för. Hela familjen är rotlös. Babamukuru och hans hustru är så anglifierade att de tvingar Tambus föräldrar att gifta sig kyrkligt, trots att de redan är gifta enligt shonatraktioner. Tambus mor är den som främst uttrycker sin sorg över denna anglifiering, men som kvinna kan hon inte göra något. Tambu vägrar dock att närvara. Men det är Nyasha som lämnar missionskolan, dock efter ett nervöst sammanbrott och anorexia. Även om hon representerar det tydligaste upproret är det den starkare Tambu som får läsarnas sympatier av de fyra centrala kvinnogestalterna.

Jämte flickorna är deras mödrar givetvis lika förtryckta av det koloniala systemet, men främst under det traditionella patriarkala förtrycket. Till skillnad från sina döttrar så ser de ingen väg ut. När utbildningen erbjuder Nyasha och Tambu frigörelse, även om på bekostnad av traditioner och endast via kolonialisternas språk, sitter deras mödrar fast. När kritiker menar att *Rotlös* är en feministisk roman beror det på att den visar på en möjlighet ur det manliga förtrycket. En kvinnoroman hade endast berättat om kvinnors belägenhet.

Så även i klassrummet bör detta bli ingången till romanen. Man ber eleverna jämföra de olika kvinnorna, främst Tambu, Nyasha och deras mödrar, men även Lucia, Tambus lillasyster bör uppmärksammas. Ur samma perspektiv kan man be dem studera de två papporna. De har olika roll i familjen liksom i förtrycket av kvinnan, representerar olika sidor av det. Och givetvis bör man jämföra förhållandena i 60-talets Rhodesia med dagens Sverige. Förhoppningsvis till det senares fördel. Men nog kommer några vakna elever att ta upp genuskillnader även i dagens Sverige, och kanske lyfta blicken och speja ut över världen. Romanen är helt enkelt en mycket bra inledning för ett feministiskt läsande. Den kan läsas tillsammans med liknande böcker från andra delar av världen, såsom Jamaica Kincaids *Anna John*, *Glaskupan* av Sylvia Plath, och Doris Lessings *Gräset sjunger*, liksom kanske Arundhati Roys *De små tingens gud*, även om i kvinnornas situation är rätt olika i de nämnda romanerna, emellertid finns de alla i Alla tiders klassiker och skildrar främst kvinnors situation i världen.²

*

Vill man ändå närma sig *Rotlös* från ett annat håll så kan, jämte det redan nämnda biografiska perspektivet, ett historiskt vara intressant. Emellertid är det inte så givande, vilket är förvånande. Det hela utspelas sig i Ian Smiths Rhodesia under 60- och 70-talen, när landet hade ett rasåtskillnadsystem som i det mesta påminde om Sydafrikas apartheid. Dock finns det mycket lite om det i *Rotlös*. På frågan om varför har Dangarembga svarat att det var för smärtsamt, och att de vita i hennes del av världen, alltså dagens Zimbabwe har blivit offer i Mugabes galna diktatur, varför det är en knivig fråga.³ Dock har rasproblematiken en central plats i hennes andra roman

från 2006, *The Book of Not*, som är en direkt fortsättning på *Rotlös*, där Tambu återigen är berättare och centralgestalt.

En annan möjlig infallsvinkel är en afrikansk litteraturhistorisk. Har man läst Chinua Achebes *Allt går sönder* så kan man fruktbart jämföra den manliga patriarkala normen i den romanen med den som kvinnorna kämpar mot i *Rotlös*. Har man läst mer afrikansk litteratur finns det fler möjliga jämförelser, bland annat med flera kvinnliga författare såsom Buchi Emecheta – men våra elever har väl knappast tillgång till detta material.

Leif Lorentzon

---

¹ Jean-Paul Sartre, förord till *The Wretched of the Earth*, Franz Fanon (New York: 1963), s. 20. På Sartres franska later meningen som följer: "L'indigénat est une névrose introduite et maintenue par le colon chez les colonisés avec leur consentement." I den senaste svenska utgåvan finner man passagen på sid 43, där 'névrose introduite' inte blir rotlös utan neuros. Frantz Fanon, *Jordens fördömda* (Stockholm: 2007).

² Det finns inte mycket på svenska om Dangarembga och hennes roman. Men på Macondos webbplats kan man hitta lite: <http://www.macondo.nu/index.html> Dessutom har *Karavan* publicerat en artikel om *Rotlös*: *Karavan*, nr 3-4, 2002, Yvonne Ihmels, "Varje kvinna måste kämpa för att bli kvinna", ss.70-71.

³ Intervju i Tsitsi Dangarembga, *Nervous Conditions* (New York: 1989), s. 205-206.